

## Tradiție și inovație. Școli formaliste europene

Prezența lui Tudor Vianu la catedră, în postura de coordonator de colective (cum sunt cele de studiu al limbii literare) sau grupuri de cercetare (cum va fi Cercul de Poetică și Stilistică de la București) este esențială pentru adunarea în matcă – academică, cel puțin – a unor noi direcții critice. Fixarea profesorului în stilistică și partea în genere lingvistică a istoriei literare fusese dictată de considerente strategico-instituționale. Ea produce în a doua jumătate a anilor '50 câteva studii-program, privind redefinirea obiectului stilisticii cu aplicații corespunzătoare, dar nicidecum studii care să depășească sau măcar să egaleze nivelul celor scrise în deplină energie creatoare, de până la *Arta prozatorilor români* inclusiv. Sunt însă suficiente pentru a legitima o școală de stilistică și o critică universitară de tip formal(ist), care se vor extinde până spre finalul perioadei național-comuniste.

Printre tinerii absolvenți de Litere apropiați lui Vianu se numără Toma Pavel, Virgil Nemoianu, Sorin Alexandrescu, Sanda Golopenția, Matei Călinescu, Mihai Nasta, Mihai Zamfir, Mihaela Mancaș etc. Diferiți ca formare, ca specializare, dar și în privința evoluției ulterioare, cercetătorii enumerați se înrudesc prin anumite date intelectuale de tip *raționalist* și par să promită, în debutul anilor '60, constituirea unei paradigme *pozitive* în studiile noastre literare, la intersecție cu științele limbajului. Acești tineri sunt mai degrabă atipici pentru mediul intelectual românesc, în care astfel de coincidențe între studiile literare și lingvistice au fost rare și fără șansa de a face școală (cazurile unui O. Densusianu, D. Caracostea). Virgil Nemoianu își descria, în acest sens, grupul de vârstă ca fiind „poate cea mai norocoasă generație postbelică până la cea a anilor '90”, una care a înțeles îndemnul tacit că ”Vă lăsăm în pace, să faceți cam ce vreți în domeniul vostru. În schimb, nu vă amestecați în (...) politica țării”<sup>i</sup>.

Din punct de vedere teoretic, cercetătorii enumerați se întâlnesc cu Tudor Vianu cam pe la jumătate de drum. Firește că orizontul maestrului, definitiv marcat de idealismul german și de o concepție romantică a individualității creatoare, nu mai corespunde în literă celui al discipolilor săi, care citesc acum lingvistică structurală sau critică formalistă nord-americană. Totuși, Vianu însuși ajunsese, pe căi ne-formaliste, la un anumit *obiectivism estetic* și la chestiunea *seriilor literare*, fapt demonstrat prin efortul tipologic din *Arta prozatorilor români* (1941), și reiterat prin *Introducerea în teoria valorilor* (1942), în care argumenta disocierea dintre originea subiectivă a valorilor și valabilitatea lor obiectivă și generală. În mutarea acestui om de cultură veche în lumea nouă, schimbarea e mai ales de ordin practic,

privind domeniile posibile de cercetare, dar continuitatea intelectuală există. Căci organicismul de izvor german și clasicismul structural al fostului estetician rămân active în tendința de a organiza formele în serii, în viziunea de armonie compozițională a textului sau a stilului auctorial, în raportul postulat între părțile operei și întregul ei. În cam același punct îi aduc lecturile din formalismul rus și american ori din structuralismul praghez și pe tineri cercetători ca Toma Pavel, Virgil Nemoianu, Sorin Alexandrescu, Mihai Nasta etc. Conjunția aceasta de gândire, alimentată de dorința, comună tuturor formalismelor europene sau americane, de a închide ușa realităților politice, ne îndreptățește, iată, să vorbim de o tradiție Vianu incipientă.

Oricum, la cei mai mulți dintre cercetătorii anterior menționați, figura lui Vianu începe tot mai mult să fie invocată ca probă a unei pleoarii pentru „obiectivizarea” criticii. Ea începe să fie formulată de la începutul anilor '60 ca polemică față de maniera estetizantă/impresionistă de a înțelege esteticul, ce își recucerea drept de cetate în critica noastră o dată cu liberalizarea culturală. Modelul Vianu este, astfel, revendicat la concurență cu modelul călinescian, într-o polaritate simbolică pe care a recunoscut-o în mai multe rânduri chiar cel mai prestigios călinescian, Nicolae Manolescu (începând cu articolul „Tristețea erudiției”). Totuși, chiar dacă opoziția simbolică Vianu-Călinescu s-a menținut de-a lungul întregii posterități a celor doi autori, ar fi greu de susținut că la momentul șaizecist s-au constituit cu adevărat două paradigme critice concurente, una de substanță raționalistă, cealaltă – impresionistă. Căci mizele critice ale călinescienilor și ale universitarilor erau mai curând similare, ambele mergând, după paranteza sociologistă, într-o direcție *imanentistă*. Atât „critica de creație” cât și „analiza de text” rămâneau concentrate asupra textului. Diferența ar fi constat doar în privința limbajului analitic utilizat, precum și în statutul – mai personal sau mai impersonal – al interpretului. Este evident, de asemenea, că influența lui Călinescu, respectiv a lui Vianu nu pot fi comparate nici în cantitate, nici în calitate, nici în palierele pe care se exercită. Căci dacă numele lui Călinescu ajunge repede monedă simbolică în solidarizările critice de la jumătatea anilor '60, influența lui Vianu rămâne deocamdată mandarinală, limitată la cercuri universitare, și chiar dacă se va extinde ulterior, va putea fi cuantificată doar retrospectiv.

Între concepția lui Vianu și cea a noii critici „tiințifice” există, de pildă, suficiente puncte comune care să îndreptățească o filiație: accentul pe compoziția textului, refuzul factologiei istorice, convocarea lingvisticii (fie și sub forma gramaticii tradiționale) în operația critică. Iar atunci când nu există, punctele comune pot fi și inventate. Căci era de așteptat ca

această lectură retrospectivă să îi supraliciteze pe alocuri: lui Vianu i se vor atribui, de pildă, intuiții "naratologice"<sup>1</sup>, în ciuda faptului că stilisticianul nu avea o noțiune delimitată a "perspectivei narative", ci întreținea, mai degrabă, confuzia de moduri veche între "autor" și "narator". Fără îndoială însă, noua viziune a literaturii cu care au cochetat, atât în anii 60, cât și în anii 70, unii critici și cercetători români, adesea în speranța de a ieși în afara paradigmei călinesciene, avea nevoie să se legitimeze și printr-un înaintemergător local. Tudor Vianu era personalitatea cea mai la îndemână care să ocupe această poziție, cu atât mai mult cu cât memoria prezenței sale academice era încă recentă (spre deosebire de mai îndepărtatii în timp, și nu numai, M. Dragomirescu sau D. Caracostea).

---

<sup>1</sup> Virgil Nemoianu, *Tradiție și libertate*, București, Curtea Veche, 2001, p. 387.

<sup>2</sup> Al. Călinescu, *Perspective critice*, Iași, Junimea, 1978, p. 68; Ileana Oancea, *Istoria stilisticii românești*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1988, p. 266.